

Hvorfor er det så himla viktig med utdanning?

Frafall fra utdanning er et hyppig debattert tema både i Norge og andre steder. Denne oppfattheten av å redusere frafallet har blant annet bakgrunn i de mange positive konsekvensene utdanning har for helse, jobbstatus og økonomi. Statistikkene viser at flere gutter enn jenter slutter, og at frafallet er størst på yrkesfagene. Foreldres utdanningsnivå betyr mye for om elevene fullfører eller ikke. Andre forklaringer er lave faglige prestasjoner, manglende motivasjon og svak tilhørighet til skolen, samt psykiske problemer. Forebyggende og helsefremmende tiltak for å styrke psykisk helse blant ungdom er en måte å gjøre elever bedre rusta til å fullføre studiene. Fleksible, alternative veier frem til dokumentert videregående kompetanse likeså.

Skolefrafall hører vi om stadig vekk. En av tre elever fullfører ikke videregående skole, ropes det fra alle kanter. Politikerne er bekymra og fagfolk leiter etter løsninger. Er det et økende problem, slik man kan få inntrykk av i media? Hvorfor er det egentlig så viktig om ikke alle fullfører – videregående er jo strengt tatt frivillig? Er det et samfunnsproblem eller er det noe hvert enkelt individ selv må ta ansvar for? Og hva slags rolle spiller psykologien for skolefrafall, er ikke dette noe pedagogene kan holde på med i fred?

Vi skal se nærmere på disse spørsmålene, men la oss først ta for oss de harde fakta om skolefrafall i Norge.

Hvite løgner og statistikk

Joda, det stemmer at det på landsbasis bare er omlag syv av ti elever som har fullført og bestått videregående skole fem år etter at de startet (SSB, 2015). Samtidig er det flere faktorer som bør tas i betraktning. For det første: Etter Reform 94, som ga alle ungdommer rett til videregående utdanning, er det langt flere som fullfører videregående enn tidligere (Støren, Skjersli, & Aamodt, 1998), fordi praktisk talt alle starter på videregående etter ungdomsskolen. Andelen 16-åringere i utdanning økte fra 79 % i 1993 til 92 % i 1994. For det andre: Nei, frafallet øker ikke. Det har ligget rimelig stabilt og vaket mellom 28 % og 32 % siden 94-kullet (Markussen, 2016). For det tredje: De tre av ti som ikke fullfører har ikke nødvendigvis forlatt skolen til fordel for dataspill, soving og NAV. Hvis vi går nærmere inn i tallene til SSB (2015), viser de at av elevene som startet på videregående i 2009, er det 70 % som har fullført og bestått etter fem år (56 % på normert tid). Så er det 6 % som fortsatt er i skole og 8 % som har gjennomført, men ikke bestått. Det siste innebærer at de har hatt tilpassa opplæring eller har strøket. Endelig finner vi de som har slutta underveis, og da står vi igjen med 16 %. Av disse går nesten en tredjedel rett ut i jobb (Bratsberg, Raaum, Røed, & Gjefsen, 2010).

Så da er kanskje ikke problemet så stort likevel? Nja, jo, selv om vi nå har nyansert det tabloide frafallsbildet noe, så skal vi se på noen grunner til at vi gjerne vil ha enda flere ut i andre enden av videregåendemølla med papirer på sin yrkes- eller studiekompetanse.

Utdanningens betydning

En åpenbar årsak til at utdanning er viktig er arbeidslivets og samfunnets krav, forventninger og behov for kvalifisert arbeidskraft. En annen er at vi jo tross alt bruker ressurser, i form av

pengar, lærere og skoleplasser, på å frembringe kunnskap og arbeidsevne blant elevene i videregående utdanning. I tillegg er det lett å forestille seg at det å avbryte en utdanning kan få noen konsekvenser for eleven selv, i form av nederlagsfølelse og manglende mestring, utilstrekkelig kompetanse og ødelagte drømmer. Dette kan føre til depresjon og angst og andre psykisk lidelser (Esch et al., 2014).

Folk med høyere utdanning rapporterer bedre livskvalitet, spiser sunnere, er mer fysisk aktive, mindre rammet av livsstilssykdommer og lever lengre (Muenning, 2007). Faktisk lever en person med høyere utdanning i Norge fem år lengre enn en med kun grunnskole, og dette gapet har økt gjennom de siste 50 åra (Steingrimsdóttir et al., 2012). Den viktigste grunnen til at utdanning gir høyere levealder ser ut til at å være utdanningen i seg selv.

En forklaring på dette er at man med mer utdanning blir bedre i stand til å få med seg og forstå rekkevidden av informasjon som er viktig for helsa, som for eksempel helsemyndigheters råd og advarsler (Muenning, 2007). Kanskje klarer man også lettere å trekke ut den viktige essensen i de endeløse presentasjonene av alt som presenteres som helsefarlig i media, slik at man ikke blir overveldet, men kan gjøre seg nytte av informasjonen. En annen forklaring går gjennom jobben. Folk med høyere utdanning har gjerne bedre råd, bedre tid, samt – antakelig viktigere i land med mindre grad av offentlige sikkerhetsnett enn det vi har – bedre helseforsikringer og andre frynsegoder. Dette bidrar til å moderere effekten av potensielle stressorer og reduserer risikoen for en rekke sykdommer.

Begge disse forklaringene bidrar til å kaste lys over hvorfor folk med høyere utdanning lever lengre. I tillegg kan nok noe også forklares med at økt utdanningsnivå fører deg inn i nye omgangskretser av folk med høyere utdanning hvor det er større fokus på helsefremmende atferd, noe som smitter over (Christakis & Fowler, 2008).

Så har vi de økonomiske konsekvensene av utdanning. For individet betyr høyere utdanning større valgmuligheter i arbeidslivet og mindre sannsynlighet for arbeidsledighet, mer fleksibel arbeidstid og høyere inntekt (Rouse, 2007). For hvert år med utdanning øker inntekten i gjennomsnitt med rundt 10 %. Selv når man kontrollerer for evner og familiebakgrunn ser det ut til at inntektsøkningen er grunna utdanningen i seg selv, fordi den gir ferdigheter som medfører økt verdi på arbeidsmarkedet og høyere produktivitet i jobben.

For samfunnet betyr økt inntekt for individet økte skatteinntekter for stat og kommune. I tillegg kommer besparelser til helsevesen, trygdeytelser og andre offentlige tjenester som høyere utdanna belaster i mindre grad. Hva mer er, folk med høyere utdanning er mer engasjert i politikk og stemmer i større grad ved valg enn folk med lavere utdanning. Denne skeivheten kan utfordre vårt representative demokrati (Putnam, 2015).

Så, utdanning er viktig for individet og for samfunnet. Det er et samfunnsansvar. Hva innebærer så det? Jo, først og fremst må vi sørge for at alle har lik mulighet til utdanning. Vi må vel kunne si at akkurat dette har vi rimelig på stell i Norge. Alle barn har obligatorisk skolegang i ti år. Deretter kommer den rettighetsgitte – men for mange i praksis obligatoriske – videregående utdanningen, og for alle som oppnår studiekompetanse ligger veien videre til universiteter og høgskoler åpen. Gjennom det offentlige kan man ta nesten hvilken som helst utdanning gratis i Norge.

Likevel: Like muligheter på papiret er ikke nødvendigvis like muligheter i virkeligheten. Selv i den norske modellen med enhetsskole og gratis utdanning hele veien til doktorgrad

reproduserer vi sosial ulikhet. Norge og de andre skandinaviske landene har verdens minste forskjeller mellom fattig og rik (Wilkinson & Pickett, 2010), men dette er i endring. Inntektsforskjellene mellom folk med og uten høyere utdanning har økt dramatisk de siste 50 årene, men forskjellene øker også på en rekke andre variabler (Putnam, 2015). Utdanning er et av de viktigste midlene vi har for god sosial mobilitet. Vi må ha gode systemer for å sikre at alle – uansett bakgrunn – har like muligheter, ikke bare for å starte på en utdanning, men også for å fullføre.

Hvordan skal vi så få flere gjennom utdanningsystemene våre? Da må vi se nærmere på et knippe av årsakene til at elevene ikke fullfører.

Hvem slutter?

Det er vanlig å starte slike oppsummeringer med noen demografiske faktorer. Foreldres utdanningsnivå er særlig utslagsgivende. Blant elevene med foreldre med lang høyere utdanning består 87 %, mens tallet er 46 % blant de som har foreldre med kun grunnskoleutdanning (SSB, 2015). Flere jenter enn gutter består, flere på studiespesialiserende (det vi før kalte allmennfag) enn på yrkesfag består, og det er relativt store variasjoner mellom de ulike studieprogrammene og fylkene.

Blant de kognitive faktorene finner vi karakterer, som er å regne som den viktigste prediktoren for frafall (Rumberger & Lim, 2008). Når elever går ut fra tiende klasse i Norge har karakterene deres blitt regna om til grunnskolepoeng, hvor snittet ligger på ca. 40 og spennet er 0-60. Om vi tar en ny kikk på statistikkene fra SSB (2015) se vi at blant elever med mindre enn 25 grunnskolepoeng fullfører 14 %. Av de som har 55 grunnskolepoeng eller mer fullfører nesten 99 %!

Karakterene blir gjerne bedre blant elever som er engasjert i skolen og som opplever faglig og sosial tilhørighet (Fredricks, Blumenfeld, & Paris, 2004). For mange er det å slutte bare endepunktet på en lang prosess hvor ungdommene ikke har klart å finne seg til rette og hvor de stadig opplever at de ikke mestrer (Rumberger & Lim, 2008; Thrana, 2016). Ofte er manglende mestringfølelse knyttet til svake skoleferdigheter, lærevansker og lav utholdenhet for teoretiske fag. Særlig på yrkesfagene oppleves dette. Mange har ønsket å begynne på en praktisk opplæring nettopp for å slippe teorien, men så møter de den i stort monn likevel. Forventningene innfrir ikke og den nedadgående mestringsspiralen fortsetter.

Psykologiske og psykososiale årsaker får i større og større grad fokus på forskningsfeltet (Breslau, Lane, Sampson, & Kessler, 2008). Særlig utgjør atferdsforstyrrelser og alkohol- og rusmisbruk risiko for frafall, men også depresjon, angst og vanskelige hjemmeforhold. Norske undersøkelser antyder at en av fem som slutter på skolen oppgir psykiske problemer som årsak (Markussen & Seland, 2012).

Motivasjon betyr også mye (Reegård & Rogstad, 2016). Hvor lenge holder man ut å følge en utdanning som ikke interesserer og engasjerer? Det er vanskelig å ta valg for kanskje resten av livet når man er 15-16 år. Mange vil heller jobbe og tjene penger og ser ikke relevansen av utdanning.

Noen forbehold

Blant de frafalne fins en bråte ulike individer med helt egne tanker, holdninger og forklaringer på sin egen slutting. Selv om vi vet noe om hvilke faktorer som vanligvis bidrar til frafall, fins det selvsagt også grunner vi ikke klarer å identifisere på gruppenivå. Og blant alle

disse individene finner vi også noen som rett og slett ikke har forutsetninger til å ta mer utdanning når de er ferdige med grunnskolen. Til tross for at det samfunnsøkonomisk er en god ide å legge til rette for at folk skal kunne ta utdanning må vi også verdsette arbeidsevnen til de som ikke klarer å pugge engelske gloser, forstå algebra eller greie ut om statssystemet vårt. Utdanning er viktig, men det betyr ikke at folk uten utdanning skal behandles mindreverdige. En av våre utdanningsforskere (Markussen, 2016) mener at vi må jobbe for at det skal være akseptabelt å sikte mot grunnkompetanse. Man bør for eksempel fritt kunne ønske seg et yrkesliv som assistent, uten ambisjon om fagbrev eller bachelorgrad. Til og med i kunnskapssamfunnet har vi arbeidsoppgaver som ikke krever utdanning og som kan redde unge «skoletapere» fra å gå på mestrings-smell etter mestrings-smell. Her har vi en jobb å gjøre. Marginalisering og stigmatisering av ufaglært arbeidskraft vil sannsynligvis bare bidra til å øke de negative konsekvensene av skolefrafallet. Vi må legge til rette for utdanning, oppmuntre innstendig til utdanning, men vi må respektere dem som velger annerledes.

Vi hører jo også av og til om personer uten videregående, og som kanskje til og med droppa ut av ungdomsskolen, men som likevel får stor suksess. Kjell Inge Røkke, Inger Ellen Nicolaysen og John Fredriksen hører hjemme blant disse suksesshistoriene. Men når Olav Thon sier at du ikke trenger utdanning for å lykkes (Haugan & Solstad, 2013), og peker på noen utvalgte rikinger for å illustrere poenget, da glemmer han nok alle de tusenvis som *ikke* klarer det for hver Røkke som lykkes. Noen kommer seg opp og frem uten utdanning, og det kan være en god inspirasjon for motiverte og hardtarbeidende ungdommer uten sans for teori. Det er likevel viktig å huske at dette gjerne er enkeltindivider med andre særskilte egenskaper og ambisjoner, og som slett ikke er representative for det brede lag av skolesluttere.

Hva kan vi gjøre?

Vi har sett at det fins svært mange faktorer som kan påvirke frafall. Vi kommer aldri til å identifisere *en* stor viktig grunn som peker mot *ett* stort allment tiltak. Et mangfold av årsaker til et problem krever derimot et mangfold av løsninger. Noen bør fange bredt, mens andre kan være mer spissa.

Foreldres utdanning er viktig, har vi sett. Heldigvis øker utdanningsnivået i befolkningen for hver generasjon (Putnam, 2015). Etter hvert som generasjonen som startet sin videregående opplæring etter Reform 94 blir tenåringsforeldre vil også flere av deres barn velge utdanning. Dog, å sitte på gjerdet sammen med langtidsperspektivet og vente på at naturen skal gå sin gang blir nok noe passivt.

Det er på yrkesfagene det største frafallet er. For å bøte på faktorer som lave karakterer, lav motivasjon og sviktende tilhørighet til skolen kan en tettere tilknytning til arbeidslivet være løsningen. De fleste yrkesfagene har i dag et løp med to år skole, deretter to år som læring i bedrift for å oppnå fagbrev. For elever som finner dette for krevende fins det alternative måter å oppnå en dokumentert kompetanse fra videregående på. Lærekandidater kan gå opp til en kompetanseprøve på et lavere nivå enn fag-/svenneprøven. I tillegg er det også forsøksordninger med praksisbrev, som innebærer mindre teori, men praksis fra første stund. Dette ser ut til å være vellykka tiltak (Høst, 2016).

For faktorene knytta til psykisk helse, er et godt tiltak å ha godt utbygde forebyggingstjenester. Et eksempel er Helsestasjon for ungdom (HSU) i Tromsø, som i mange

år har hatt gratis psykologisk rådgivning som en del av sitt lavterskeltilbud (Wang et al., 2007). Her samtaler viderekomne psykologstudenter med ungdom som har alt fra lettere psykiske plager, kjærestetrøbbel eller bare en dårlig dag, til mer alvorlige spiseforstyrrelser, depresjon, angst, selvmordstanker og begynnende psykoser. De alvorligste sakene blir henvist til spesialisthelsetjenesten, men man strekker seg langt for å hjelpe på lavest mulig nivå. Lavterskel innebærer at tilbudet ikke koster noe for ungdommen, at det er lett å bestille time eller bare dukke opp uten henvisning fra lege eller skole og at tilbudet er lokalisert lett tilgjengelig. HSU i Tromsø holder til i ungdommens kulturhus, midt i sentrum. Det reduserer stigmaet og gjør det lettere å stikke innom ved behov.

Så hva ellers skal psykologien bidra med? Som vi har sett er utdanning og skolefravall et tema som berøres av flere psykologiske disipliner.

Psykologiens perspektiver

Den *kliniske* psykologien kan, som vi var inne på over, bidra med forebygging og behandling av psykiske symptomer som påvirker skolehverdag og akademiske prestasjoner. Særlig kan kommunepsykologen her ha en viktig rolle som lavterskel samtalepartner og rådgiver for ungdom i tvil om sin fremtid. Likevel, også i spesialisthelsetjenesten vil ungdommer som faller utenfor skolen ofte gå igjen, både før de slutter og i mange år etter.

Innenfor den *pedagogiske* og *kognitive* psykologien er det relevant å forske på hvordan elevene lærer best – og dårligst – og hvordan det påvirker fravall. Variabler av interesse kan være klassestørrelse, undervisningsmetode, lærer-relasjon, bruk av læringsstrategier, grad av tilpassa opplæring og selvsagt, karakterer, som er vår måte å betegne resultatet av læringen på.

Organisasjonspsykologi, sosialpsykologi og motivasjonspsykologi kan bidra med kartlegging og tiltak som gjelder skolehverdag, relasjoner, skoleengasjement og tilhørighet. I *helsepsykologi* er fokuset på de helsemessige årsakene og konsekvensene.

Det *samfunnspsykologiske* perspektivet er mer systemfokustert og rettet mot befolkningens helse. Dette perspektivet krever et løftet blikk for å se hvilke tiltak som gagnar flest på best mulig måte. Å sørge for gode forebyggende tjenester for alle og fleksible tilbud til ungdom i risikozonen er helt sentralt. God kartlegging av vansker med oppmerksomhet og læring, lett tilgjengelig hjelp til ungdom som sliter med svake prestasjoner og rådgivning til deres foreldre og lærere er også avgjørende.

Arne Holte (2012) har uttalt at helse ikke produseres i helsetjenestene, men der hvor vi lever våre liv. Forebygging av fravall på ungdommens egne arenaer er derfor helt på sin plass. Her må man både identifisere og løfte frem de løsningene som fungerer i dag, og skape nye, noe som gir samfunnspsykologien en svært viktig rolle i fravallsproblematikken.

Anbefalt lesning

Putnam, R. D. (2015). *Our kids: The American Dream in crisis*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam viser hva statistikk og kvantitativ forskning sier om det økende gapet mellom fattig og rik i USA, rikt illustrert med intervjuer og beskrivelser fra de virkelige liv.

Reegård, K. & Rogstad, J. (Red.). (2016). *De frafalne: om frafall i videregående opplæring - hvem er de, hva vil de og hva kan gjøres?* Oslo: Gyldendal akademisk.
- En fersk oppsummering av norsk forskning om forståelsen av skolefravall.

Referanser

- Bratsberg, B., Raaum, O., Røed, K., & Gjefsen, H.M. (2010). *Utdannings- og arbeidskarrierer hos unge voksne: Hvor havner ungdom som slutter skolen i ung alder?* (Rapport 3/2010). Oslo: Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning.
- Breslau, J., Lane, M., Sampson, N., & Kessler, R.C. (2008). Mental disorders and subsequent educational attainment in a US national sample. *Journal of Psychiatric Research*, 42(9), 708-716. doi: 10.1016/j.jpsychires.2008.01.016
- Christakis, N.A., & Fowler, J.H. (2008). The Collective Dynamics of Smoking in a Large Social Network. *New England Journal of Medicine*, 358(21), 2249-2258. doi: 10.1056/NEJMsa0706154
- Esch, P., Bocquet, V., Pull, C., Couffignal, S., Lehnert, T., Graas, M., . . . Ansseau, M. (2014). The downward spiral of mental disorders and educational attainment: A systematic review on early school leaving. *BMC Psychiatry*, 14, 237. doi: 10.1186/s12888-014-0237-4
- Fredricks, J.A., Blumenfeld, P.C., & Paris, A.H. (2004). School Engagement: Potential of the Concept, State of the Evidence. *Review of Educational Research*, 74(1), 59-109. doi: 10.3102/00346543074001059
- Haugan, B., & Solstad, F. (2013, 8. august). - Du trenger ikke utdanning for å lykkes. E24. Lastet ned fra <http://e24.no/naeringsliv/thon-du-trenger-ikke-utdanning-for-aa-lykkes/20379273>
- Holte, A. (2012). Ti prinsipper for forebygging av psykiske lidelser. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 49(7), 693-695.
- Høst, H. (2016). Praksisbrev i arbeidslivet - et vellykket tiltak mot frafall. I Kaja Reegård & Jon Rogstad (Red.), *De frafalne: om frafall i videregående opplæring - hvem er de, hva vil de og hva kan gjøres?* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Markussen, E. (2016). Forskjell på folk. Om å avbryte videregående opplæring før tida - og konsekvensene for overgangen til arbeidslivet. I Kaja Reegård & Jon Rogstad (Red.), *De frafalne: om frafall i videregående opplæring - hvem er de, hva vil de og hva kan gjøres?* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Markussen, E., & Seland, I. (2012). *Å redusere bortvalg – bare skolens ansvar? En undersøkelse av bortvalg ved de videregående skolene i Akershus fylkeskommune skoleåret 2010-2011* (Rapport 6/2012). Oslo: NIFU.
- Muenning, P. (2007). Consequences in health status and costs. I Clive R. Belfield & Henry M. Levin (Red.), *The Price We Pay: Economic and Social Consequences of Inadequate Education*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Putnam, R.D. (2015). *Our kids: the American Dream in crisis*. New York: Simon & Schuster.
- Reegård, K., & Rogstad, J. (Red.). (2016). *De frafalne: om frafall i videregående opplæring - hvem er de, hva vil de og hva kan gjøres?* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Rouse, C.E. (2007). Consequences for the labor market. I Clive R. Belfield & Henry M. Levin (Red.), *The Price We Pay: Economic and Social Consequences of Inadequate Education*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.

- Rumberger, R.W., & Lim, S.A. (2008). *Why Students Drop Out of School: A Review of 25 Years of Research*. Santa Barbara, CA: California Dropout Research Project.
- SSB. (2015, 16. september). Gjennomstrømning i videregående opplæring, 2009-2014. Lastet ned fra <https://www.ssb.no/vgogjen>
- Steingrímisdóttir, Ó.A., Næss, Ø., Moe, J., Grøholt, E.-K., Thelle, D., Strand, B., & Bævre, K. (2012). Trends in life expectancy by education in Norway 1961–2009. *European Journal of Epidemiology*, 27(3), 163-171. doi: 10.1007/s10654-012-9663-0
- Støren, L.A., Skjersli, S., & Aamodt, P.O. (1998). *I mål? Evaluering av Reform 94: Sluttrapport fra NIFUs hovedprosjekt* (Rapport 18/98). Oslo: NIFU.
- Thrana, H.M. (2016). Ungdommens forklaringer på hvorfor de ikke fullfører videregående opplæring. I Kaja Reegård & Jon Rogstad (Red.), *De frafalne: om frafall i videregående opplæring - hvem er de, hva vil de og hva kan gjøres?* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Wang, C., Berge, K., Arnesen, Y., Breivik, C., Johnsen, L., Bruun-Hansen, T., . . . Skre, I. (2007). Psykhjelpen på Tvibit: En psykologisk rådgivningstjeneste på ungdommens kulturhus midt i Tromsø sentrum. . *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 44, 247 - 253.
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2010). *The spirit level*. London: Penguin Books.